

Pragmatiek en Discoursanalyse

Vraag 1: Naar analogie met de Griceaanse term '(conversational) implicature' zijn achteraf de termen 'explicature' en 'implicature' gevormd. Leg uit wat de overeenkomsten en verschillpunten zijn tussen deze drie begrippen.

Om deze vraag te beantwoorden, zal ik eerst het begrip 'conversational implicature' van Grice zo goed mogelijk afbakenen, om vervolgens de vergelijking te maken met de termen 'explicature' en 'implicature'.

Nu, 'conversational implicature' is een term uit de klassieke pragmatische theorie van Grice. In deze theorie wordt er vooreerst een onderscheid gemaakt tussen 'wat gezegd wordt' en 'wat geïmpliceerd wordt'. Het eerstgenoemde omvat hier de letterlijke zinsbetekenis (de propositionele inhoud met waarheidsvoorwaarden uit de formele semantiek), samen met de deductieve inferenties, die er logisch uit volgen. Een voorbeeld van deze deductieve inferenties zijn *semantische implicaties*. "Hij gaf haar een bos tulpen" impliceert zo "hij gaf haar een bos bloemen", omwille van de hyponymische relatie van 'tulpen' tot 'bloemen'. Dergelijke inferenties zijn niet-ampliatief: ze bevatten niet meer informatie dan wat in de zinsinhoud vervat is.

Grice merkt echter ook op dat de pragmatische betekenis van een taaluiting erg ondergedetermineerd is door 'wat gezegd wordt' alleen. Er wordt met andere woorden meer informatie gecommuniceerd dan wat de waarheidsconditionele zinsinhoud omvat. Om de geslaagde communicatie tussen mensen te verklaren is er dus een bijkomend inferentieproces vereist. Dit is wat Grice bedoelt met 'wat geïmpliceerd wordt'. Het betreft hier niet-deductieve gevolgtrekkingen uit taaluitingen, die Grice *implicatures* noemt. Hij definieert ze ook als "intentionele" inferenties, aangezien hij redeneert dat de communicatie geslaagd is als een toehoorder (H) de communicatieve intentie van een spreker (S) begrijpt. Dit begrip komt in de Griceaanse pragmatiek tot stand door de bemiddeling van een onbewust mechanisme bij het menselijk interpretatieproces: het samenwerkingsbeginsel of *coöperatief principe*. Dit principe zegt dat sprekers hun taaluitingen in een gesprek steeds moeten aanpassen aan het communicatieve doel op een specifiek moment. Dit gebeurt dan door zich steeds te houden aan vier maximes:

- Kwantiteit: Wees zo informatief als gewenst is (niet meer of niet minder).
- Kwaliteit: Zorg ervoor dat je zeker bent dat alles wat je zegt ook waar is.
- Relevantie: Wees relevant met betrekking tot het onderwerp ter sprake.
- Wijze: Vermijd dubbelzinnigheid; wees bondig en ordelijk.

Dit wordt een coöperatief principe genoemd, omdat H steeds zou veronderstellen dat S zich aan de maxims houdt en dat S, van zijn kant, erop vertrouwt dat H op basis hiervan in staat is 'wat gezegd wordt' uit te breiden met de nodige inferenties.

De 'implicatures' ('wat geïmpliceerd wordt') worden bij Grice verder ook nog onderverdeeld in een aantal verschillende categorieën. Een basisonderscheid daarbij is dat tussen 'conventionele implicaturen' en 'conversationale implicaturen'. Conventionele implicaturen zijn verbonden met conventionele betekenisaspecten van woorden, die niet te beschrijven zijn in termen van een waarheidsfunctionele semantiek. Een voorbeeld is de connector *maar* in een concessief tegenstellend verband. De conversationale implicaturen zijn echter de niet-deductieve inferenties bij uitstek. Ze hebben met elkaar gemeen dat ze geen directe gevolgtrekkingen zijn (zoals bijvoorbeeld een semantische implicatie), dat ze verbonden zijn met de inhoud (een alternatieve structuur met dezelfde betekenisinhoud behoudt de implicaturen), en dat ze annuleerbaar zijn (door de spreker of de context). Grice maakt wel nog een verdere onderverdeling bij deze conversationale implicaturen: het onderscheid tussen veralgemeende en particuliere conversationale implicaturen. De veralgemeende conversationale implicaturen zijn presumptieve inferenties verbonden met het uitingstype. Ze zijn in zekere zin dus nog taalgevoelig. Voorbeelden zijn o.a. de constitutieve regels van een illocutieve taalhandeling volgens Searle (oprechtheidsregel, voorbereidende regels, etc.) en het temporeel gebruik van 'en'. Ook in de zin "Ik zag mijn vriend een huis binnengaan" is de inferentie dat het vermoedelijk niet om zijn eigen huis gaat een veralgemeende conversationale implicatuur. De particuliere conversationale implicaturen tenslotte zijn in vergelijking volledig contextafhankelijk. Ze zijn doorgaans gebaseerd op een aantal situationele gegevens en heel wat wereldkennis. De inferenties waarmee de uiteindelijke interpretatie door H gebeurt, vormen dan een verklarende hypothese voor de taaluiting van S. Een voorbeeld:

H: Waar is Jan?

S: Het licht in zijn kamer is aan.

De propositionele inhoud van de taaluiting van S lijkt helemaal geen antwoord te zijn op de vraag, maar op basis van het coöperatief principe en het maxime van relevantie, leidt H wel af dat Jan waarschijnlijk in zijn kamer is.

Explicature, vervolgens, is een term uit de relevantietheorie van Sperber en Wilson. In essentie volgt deze theorie hetzelfde uitgangspunt en onderzoeksobject als Grice. Ze bouwt immers voort op de ondergedetermineerdheid van de pragmatische betekenis door de zinsbetekenis. Er wordt echter de nadruk gelegd op psychologisch realistischere termen en – meer specifiek – op efficiënte informatieverwerking. De menselijke cognitie gaat volgens Sperber en Wilson steeds op zoek naar datgene wat relevant is. Relevante informatie is

daarbij dan datgene wat een cognitief effect heeft. In de relevantietheorie gaat het dus niet om een samenwerkingsbeginsel en maximes, maar enkel om een automatisch functionerend relevantiebeginsel. De optimale relevantie wordt daarbij dan gevonden op het snijpunt van de kleinste verwerkingsmoeite en een voldoende cognitief effect.

Naar analogie met Grice, wordt de volledige uitingsbetekenis ook hier opgedeeld in twee delen, maar hier gaat het dan om 'explicatuur' en 'implicatuur'. Deze afwijkende terminologie is ook een reflectie van een verschillende onderverdeling. De implicaturen verwijzen hier specifiek naar die inferenties die volledig contextafhankelijk zijn, en komen dus ruwweg overeen met Grice's particuliere conversationale implicaturen. Volgens de relevantietheorie is de explicatuur van een taaluiting dan 'wat expliciet gecommuniceerd wordt', maar dit wordt hier dus ruimer opgevat dan bij Grice het geval is. Het omvat zowel de zinsbetekenis als Grice's conventionele implicaturen en een aantal van zijn veralgemeende conversationale implicaturen. De achterliggende redenering om de Griceaanse categorie van 'wat gezegd wordt' ook tot de explicatuur te rekenen, is de idee dat zinnen op zich nooit de volledige waarheidswaarden van de pragmatische betekenis in zich vervat hebben. Er is dus altijd sprake van een zeker infereerproces.

Impliciture, tenslotte, is een term geïntroduceerd door Kent Bach. Hij is het ook niet volledig eens met de Griceaanse onderverdeling van implicaturen. Hij gaat akkoord met de relevantietheorie in die zin dat sprekers taaluitingen produceren die noch volledig bepaald zijn door de semantische betekenis van de geuite zin, noch door een 'conversational implicature'. Ze verwijzen dus beide naar het bestaan van intermediaire fenomenen. Grice's categorie van 'wat gezegd wordt' moet er ook hier aan geloven. Er zijn echter ook punten waar Bach het niet eens is met de relevantietheorie. Wat er bijvoorbeeld allemaal "expliciet" genoemd wordt in de relevantietheorie, is in feite gedeeltelijk impliciet, redeneert Bach. Het is precies die gedeeltelijk impliciete inhoud dat Bach *implicitures* noemt. Een wezenlijk onderscheid tussen implicituren en implicaturen is daarbij dat implicituren "direct" worden overgebracht, en implicaturen "indirect". Het gaat bij implicituren om datgene wat S bedoelt dat het nauwst verwant is met de semantische inhoud van de eigenlijke taaluiting. De zin "Jan en Marie zijn getrouwd [met elkaar]" illustreert het idee van een implicatuur zeer duidelijk. Bovendien zweert Bach ook bij het Griceaanse perspectief om het onderliggende mechanisme te beschrijven. Ook met het bestaan van een samenwerkingsbeginsel en een aantal maximes is het begrijpen van een taaluiting volgens hem nooit enkel een decodeerproces. De intenties van een spreker begrijpen, omvat dus altijd een bijkomend infereerproces. Kortom, Bach houdt het bij een basisonderscheid tussen implicitures en implicatures. In wat ze omvatten als instanties van inferenties, komen implicitures en explicatures echter wel vrij goed overeen. Het verschil is meer fundamenteel-theoretisch.

In een *implicatuur* wordt dus iets bedoeld (intentioneel), maar niet gezegd, zelfs niet gedeeltelijk. Bij een *implicituur* daarentegen, wordt er iets gezegd, maar slechts gedeeltelijk. Een essentieel deel van de volledige betekenis wordt weggelaten. Een *explicatuur*, tenslotte, kan worden gezien als een betekenisinhoud die direct wordt weergegeven, zij het volledig expliciet of deels impliciet.

(1246 woorden)

Vraag 2: In welke opzichten bakent Langacker deixis anders af dan Huang? Illustreer de verschillen qua inclusie/exclusie in het deixis-domein tussen deze twee auteurs voor één specifieke topic (naar keuze), bv de tijden, adverbiale tijds – of plaatsuitdrukkingen, enz. Welke definitie lijkt je de meest verantwoorde? Hiervoor kan je argumenten geven die verwijzen naar het taalsysteem zelf maar ook naar verschillende subdisciplines van de taalkunde, enz.

Deixis is een nominalisatie voor het bestaan van taalelementen die verwijzen naar aspecten van de speech event of de taalgebruikssituatie. Deze aspecten omvatten per definitie de participanten in de uitingscontext (de spreker en de hoorder), de tijd en plaats van uiting en de speech event zelf. Samen wordt naar deze aspecten van de taalgebruikssituatie verwezen als de “ground”. De zogenaamde ‘deictische uitdrukkingen’ kunnen daarbij zowel lexicaal als grammaticaal geëncodeerd zijn in de taal. De meest prototypische voorbeelden van lexicale deictische constructies zijn *ik*, *jij*, *hier* en *nu*. Deze lexicale elementen verwijzen immers expliciet naar de deelnemers en de tijd en plaats van een speech event. Grammaticale deictische uitdrukkingen vinden we dan bijvoorbeeld terug in de tempus-markeerders bij werkwoorden. Het is ook belangrijk om op te merken dat het onderscheid tussen de lexicale en grammaticale realisatie van deictische uitdrukkingen onderling kan verschillen tussen talen. Zo werden de spreker en hoorder in het Latijn bijvoorbeeld grammaticaal gerealiseerd in de uitgang van een werkwoord (in combinatie met de tijdsuitgangen, zoals in het Nederlands het geval is).

Wat deze deictische uitdrukkingen werkelijk doen, is de inhoud van zinnen verankeren in de eigenlijke context waarin de spreker en hoorder zich bevinden, en daarmee zijn ze essentieel voor een zinvolle communicatie. Zonder een of andere indicatie van de epistemische status ervan, is het uiten van een abstract situationeel gegeven immers volledig betekenisloos. Een zelfstandig naamwoord op zich (bijvoorbeeld ‘*hond*’) heeft dan ook helemaal niets wezenlijks of relevant te vertellen, behalve de vermelding van een abstract type. Een volledige

nominal clause (zoals ‘*deze hond*’) daarentegen verwijst naar een *grounded instance* van dat type. Het aanwijzende voornaamwoord ‘*deze*’ is daarbij een indicatie van de epistemische status van de bedoelde instantie ten opzichte van de ground, in dit geval de hond die zich nabij de spreker bevindt. Een zin heeft dus maar weinig communicatieve waarde, tenzij het geprofileerde object (of proces) op een of andere manier gerelateerd wordt aan de spreker en de hoorder in de context van de taaluiting zelf, hetzij spatiaal of temporeel.

Nu, om een opdeling te maken van welke woorden en constructies wel degelijk omschreven kunnen worden als deictisch, is er geen volledige consensus. Voor Huang bijvoorbeeld, zou bij deixis de ground steeds moeten fungeren als een *direct* referentiepunt voor het object ter sprake. Dit is vooreerst mogelijk bij constructies die de ground expliciet denoteren, zoals het prototypische *ik, jij, hier* en *nu*. Voor de tempusmarkeerders betekent dit dan een werkwoordsuitgang met een temporeel referentiepunt in de ground; d.i. het tijdstip van het speech event (de coding time, t_0). Ook aanwijzende voornaamwoorden zoals *dit* en *deze* worden door Huang tot deixis gerekend, omwille van hun semantische interpretatie als “nabij de spreker”. Het speech event met zijn deelnemers (spreker en hoorder) fungeert dus als een referentiepunt voor de localisatie (de specificatie) van het focus-object. Hetzelfde gebeurt tenslotte voor een adverbiale tijdsuitdrukking als *gisteren*, maar dan in een temporele zin: het is de coding time (het moment van uiting) die zin geeft aan het bijwoord *gisteren* als een (direct) referentiepunt, en specifieke identificatie mogelijk maakt.

Langacker, daarentegen, houdt er een ruimere definitie van deixis op na. Zijn uitgangspunt is daarbij hoe we als mensen de wereld conceptualiseren. Zijn perspectief fungeert binnen het kader van een cognitieve grammatica, dat gebruik maakt van conceptuele en schematische voorgestelde construal-mechanismen. De grammaticale deictische elementen worden gezien als verplichte elementen om van een zelfstandig naamwoord een volwaardige *nominal* te maken, en van een werkwoord een volwaardige *finite clause*. Voor Langacker zorgt deixis of “grounding” in essentie steeds voor de aanwijzing van particuliere dingen, voorbij naam en vorm. Deixis wordt hier dus *functioneel* benadert als datgene wat de selectie van specifieke instanties mogelijk maakt, en de stap van het abstracte naar het particuliere (het definiëte) maakt. Er wordt dus telkens een relatie bewerkstelligd tussen de ground en een ding (voor zelfstandige naamwoorden) of tussen de ground en een proces (voor werkwoorden). Deze relatie kan daarbij direct zijn (zoals bij Huang), maar ook indirect.

Een illustratie van het onderscheid tussen Huang en Langacker met betrekking tot deixis kan ik geven met adverbiale tijdsuitdrukkingen. Voor Huang zijn zo de volgende constructies deictische uitdrukkingen: *nu, gisteren, deze maand, volgend jaar*. De eerste twee voorbeelden hiervan zijn vanzelfsprekend en vooraf reeds besproken. De twee laatste zijn

ietwat complexer. Hoewel de tweede componenten van deze nominals niet deictisch zijn als niet-positionele kalendrische eenheden, zorgt hun voorafgaande component wel degelijk voor een impliciete deictische relatie tot het moment van spreken door het moment temporeel te oriënteren tegenover de coding time (CT) of het moment van spreken. Het temporele referentiepunt van een adverbiale tijdsuitdrukking kan echter ook *niet* overeenkomen met de tijd van uiting, zoals we bijvoorbeeld kunnen zien in de bijwoordelijke uitdrukkingen ‘*op mijn verjaardag*’ of ‘*na de oorlog*’. Hier zijn de temporele referentiepunten immers respectievelijk de datum van de geboorte van de spreker en de oorlogsjaren. Deze tijdsuitdrukkingen hebben voor Huang niets meer te maken met deixis, maar voor Langacker wel. In de woorden van Frank Brisard, “it is maintained that all grammatically elaborated “phrases” (...) are necessarily deictic, or grounded, in some way or the other, making reference to an element of the ground that is meant to enable a more or less unique identification of the entity that is at issue in the nominal or clause (i.e. its head, or rather what it refers to).” Als gevolg krijgen we hierdoor een perspectief op de functie van deixis waarbij ook wereldkennis (encyclopedic knowledge) relevant wordt, en wordt deixis voorgesteld als een psychologische zaak, gericht op de kwalificatie van referentiële inhouden (in termen van toegankelijkheid en/of gradaties van realiteit).

Ik vind Langacker’s benadering alleszins de meest verantwoorde kijk op deixis, al was het maar omdat het op zoek gaat naar de aard van ons conceptueel systeem en naar een psychologisch plausibele verklaring voor het bestaan van deixis in the first place. Het beperkt zich niet tot beschrijving, maar biedt ook een verklaring van het fenomeen door het te kaderen binnen een groter, omvattend cognitief model. In plaats van “objectieve eigenschappen” met allerlei spatiale en temporele coördinaten voor de referenten in de wereld, krijgt deixis hier een meer psychologisch plausibele, subjectieve inslag.

(1024 woorden)